

Л. Пилявець. – К., 1993. – 48 с.; Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року : документи і матеріали / упоряд. Г. М. Михайличенко, Л. Б. Пилявець, І. М. Преловська. – К.; Л., 1999. – 557 с.; Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 17–30 жовтня 1927 року : документи і матеріали / упоряд. С. І. Білокінь, І. М. Преловська, І. М. Старовойтенко. – К., 2007. – 698 с.

Літ.: Білокінь С. Смерть митрополита Липківського // Людина і Світ. – 1992. – № 4. – С. 27–34; Пащенко В. О., Рибачук М. Ф. Першоієрарх нової Української Церкви митрополит Василь Липківський // УІЖ. – 1993. – № 2–3. – С. 48–57; Зінченко А. Л. Визволитися вірою : Життя і діяння митрополита Василя Липківського. – К., 1997. – 423 с.; Липківський К. О. Тіні незабутих предків. – К., 2003. – 222 с.; Служіння і спадщина митрополита Василя Липківського. Матеріали всеукр. наук. конференції (Київ, 17 листопада 2007 р.) / упоряд. А. Зінченко. – К., 2008. – 240 с.; Поліщук В. Т. Повернення й відкриття. – Черкаси, 2008. – С. 162–179; Курило В. Б. Духовна спадщина Василя Липківського та її роль у розвитку філософсько-етичної думки в Україні у 20–30-х роках ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.05 «Історія філософії». – Львів, 2008. – 19 с.; Матула П. Історія пам'ятника Митрополитові Василеві Липківському. – Вашингтон, 2009. – 204 с.; Преловська І. М. Джерела з історії Української Автокефальної Православної Церкви (1921–1930) – Української Православної Церкви (1930–1939). – К., 2013. – 696 с.

А. В. Стародуб

ЛИСИЦИН Михайло Олександрович [рос. Лисицын Михаил Александрович] (13.[24].12.1872–03[16].06.1918), протоієрей, випускник КДА – священнослужитель РПЦ, богослов-літургіст, духовний композитор, регент, музикознавець, муз. критик, реліг. діяч і публіцист.

Нар. у м. Духовщині Смоленської губ. (нині – адм. центр Духовщинського р-ну Смоленської обл. РФ) у сім'ї диякона соборного храму в ім'я Св. Миколая і пророка Іллі. Від батьків успадкував неабиякі муз. здібності. Вже в дитячі роки виявив любов до музики.

Після закінчення у 1883 парафіяльного уч-ща в Духовщині навчався у Смоленському ДУ (1883–87). Одночасно співав у архієрейському хорі. Опанував нотну грамоту і читання партитур, навчився грати на фісгармонії. У 1886–87 був регентом училищного хору.

Муз. освіту продовжував під час навчання у Смоленській ДС (1887–93), де з 1-го класу був хористом, а згодом – регентом. Під керівництвом помічника інспектора С. Я. Воробйова (вихованця С.-Петербур. «Бесплатной музыкальной школы», учня видатних рос. композиторів і муз. педагогів М. О. Балакирева та М. А. Римського-Корсакова) з січня 1888 опановував теорію музики і гармонію (за підручниками П. І. Чайковського, М. А. Римського-Корсакова та ін.). Проштудіював перекладні праці відомого нім. музикознавця Л. Бусслера «Строгий стиль: учебник простого и сложного контрапункта, имитации, фуги и канона в церковных ладах» та «Учебник форм инструментальной музыки», а також низку ін. підручників із теорії музики.

Під час навчання у КДА (1893–97) був регентом академ. хору (1894–96). Сприяв упорядкуванню та комплектуванню його нотної б-ки (згодом систематично поповнював нотницю КДА виданнями власних муз. творів). За твердженням П. О. Козицького, виявивши себе «прихильником древньоруської мелодії», мусив залишити регентство через «неспівпадіння його симпатій із симпатіями хору». Поглиблюючи муз. освіту, відвідував симфонічні зібрання, квартетні вечори, оперні вистави; навчався і співав у хорі (баритональним тенором) Київ. музично-драматичної школи С. М. Блуменфельда. У 1895–97 заявив про себе як талановитий музикознавець і критик, опублікувавши низку статей у с.-петерб. «Русской музыкальной газете», присвячених аналізу творчості видатних діячів у царині рос. духовної музики – Г. Ф. Львовського, П. І. Чайковського, А. С. Аренського.

У студентські роки захопився вивченням літургії, яку опановував під керівництвом О. А. Дмитриєвського. Закінчив КДА зі ступ. канд. богослов'я, отримавши право на здобуття ступ. магістра на підставі захисту друкованої дис. без додаткових іспитів (рішення академ. Ради від 12.06.1897 затверджено

митрополитом Київським і Галицьким *Йоаннієм (Рудневим)* 30.06.1897). Канд. твір Л. «Церковный устав в Русской Церкви с принятия христианства по XIV век включительно (критико-библиографический очерк)», що здобув схвальну оцінку проф. О. А. Дмитрієвського та проф. П. О. *Лашкарьова* і був оцінений Радою КДА як «весьма хороший», зберігається у ІР НБУВ.

Після закінчення КДА в червні – липні 1897 викладав теорію музики, сольфеджію і хоровий спів на курсах церк. співу для вчителів церковнопарафіяльних шкіл Київ. єпархії, очолюваних єпископом Уманським *Сергієм (Ланіним)*. З осені 1897 мешкав у С.-Петербурзі, де служив учителем церковнопарафіяльної школи при храмі в ім'я Св. Живоначальної Трійці в Галерній гавані, викладав спів у школі Тов-ва поширення релігійно-моральної просвіти в дусі Правосл. Церкви (біля Варшавського вокзалу) та був коректором у редакції ж-лу «Церковные ведомости». Прийнявши священство (1898), обіймав посаду законовчителя у Притулку (реальному уч-щі) принца П. Г. Ольденбургського та настоятеля його храму в ім'я ікони Божої Матері «Утамуї мої печалі» (1898–13.09.1902). Згодом служив законовчителем і настоятелем церкви в ім'я Св. рівноапостольних великих царів Костянтина та Єлени Павлівського військ. уч-ща (13.09.1902–08.10.1904). З 08.10.1904 – законовчитель і настоятель храму Різдва *Йоана Предтечі Пажеського* імп. корпусу (з 29.03.1908 – у сані протоієрея). У 1903–05 викладав церк. устав у регентському класі Придворної півчої капели.

У 1901–03 поєднував пастирську і викладацьку діяльність із навчанням у С.-Петербур. Археол. ін-ті (закінчив зі званням дійсного члена). Займався активною музично-критичною, релігійно-публіцистичною та церковно-громадською діяльністю (друкувався в «Русской музыкальной газете», ж-лах «Музыка и пение», «Народное образование», «Музыкальный труженик», «Музыка

и жизнь», «Музыкальный современник», «Колокол», «Современный театр и музыка», «Санкт-Петербургский духовный вестник», «Миссионерское обозрение» та ін.). Брав участь у Релігійно-філос. зборах у С.-Петербурзі (1901–1903; зокрема – в обговоренні резонансних доповідей Д. С. Мережковського «Гоголь и отец Матфей» та «Лев Толстой и Достоевский») і в засіданнях С.-Петербур. Релігійно-філос. тов-ва (1907–17). Належав до складу утвореної в січні 1905 групи «32-х» петерб. священників, що виступила із публічною ініціативою докорінного реформування церк. життя в Росії (скликання Помісного собору у складі єпископату, духовенства і мирян, звільнення Церкви від держ. опіки, утвердження в ній виборного начала тощо).

З поч. 1900-х був відомий як муз. діяч і духовний композитор. У 1902 оприлюднив перший муз. твір («Херувимская песнь мественная»). За підрахунками музикознавців, у 1902–12 опублікував у видавництві П. І. Юргенсона та нотній друкарні П. К. Селивестрова 56 духовних і світських композицій, значна частина яких увійшла до репертуару низки хорових колективів С.-Петербурга та ін. міст Росії). Був членом і скарбником створених у С.-Петербурзі «Общества писателей о музыке» (з 1907) та Тимчасової комісії з увічнення пам'яті видатних рос. композиторів Д. С. Бортнянського, П. І. Турчанинова й О. Ф. Львова (з 1908). У 1908–14 брав участь у Всерос. з'їздах регентів церк. хорів та діячів церк. співу в Москві (на I з'їзді, що відбувся 17–21.06.1908, виступив із доповіддю «О желательном направлении в нашем церковном пении»).

Продовжував студії з літургії, розпочаті у студентські роки. Зокрема, у 1910–11 разом із О. А. Дмитрієвським здійснював, за дорученням Імп. АН, підготовку критичного видання пам'ятки давньоруської писемності XII ст. – старослов'ян. перекладу з грец. мови (рукопис № 330 з колекції Моск. синод. б-ки, нині – у фондах Держ. істор. музею

РФ, м. Москва) богослужбового уставу Патріарха Константинопольського у 1025–43 Алексія Студита у зіставленні з ін. відомими списками пам'ятки. Результатом цієї роботи стала магістерська дис. Л. «Первоначальный славяно-русский Типикон. Историко-археологическое исследование» (СПб., 1911), присвячена всебічному документальному обґрунтуванню гіпотез О. А. Дмитриєвського про те, що: 1) з часів Хрещення Русі богослужбова практика Рос. Церкві була прямим відображенням візант. богослужбової практики і майже до XVII ст. дотримувалася Уставу Великої церкви (кафедрального Патріаршого собору Св. Софії в Константинополі – нині Стамбулі); 2) до XIV ст. поряд із цим уставом у рос. правосл. монастирях і парафіяльних храмах діяв ін. устав – але не Студійський, як вважали до того, а створений за його зразком ктиторський Типікон Патріарха Константинопольського Алексія Студита і запроваджений ним у монастирі в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці поблизу Константинополя. Успішно захистивши цю дис. на публічному засіданні Ради КДА 13.06.1911 за участю офіц. опонентів проф. М. М. Скабаллановича та в. о. доц. В. Д. Прилуцького (участь у дискусії взяли також проф. протоієрей Ф. І. Титов та Є. П. Діаковський), указом Св. Синоду від 24.08.1911 був затверджений у ступ. магістра богослов'я. У 1912 за цю ж працю здобув премію ім. М. М. Ахматова Імп. АН*.

Залишаючись на посадах у Пажеському імп. корпусі, в передреволюц. роки був також професором богослов'я Імп. військово-мед. академії, служив законовчителем у чол. гімназії та реальному уч-щі Г. К. Штемберга, жін. гімназії Д. Т. Прокоф'євої.

Після Лютневої революції увійшов до Всерос. Союзу демократичного духовенства і мирян, створеного 07.03.1917 у Петрограді з ініціативи колишніх членів групи «32-х».

* Загальнопоширені відомості про присудження Л. Макаріївської премії Імп. АН за цю працю є помилковими.

Викладав літургіку на відкритих 30.01.1918 однорічних пастирсько-благовісницьких курсах Братства дияконів и псаломщиків Петрогр. епархії.

Після закриття Пажеського корпусу (1918), потерпаючи разом із дружиною та шістьма дітьми від нужденності, виїхав до матері в рідне м. Духовщину, де помер на 46-му році життя після нетривалої хвороби. Загальнопоширена інформація про мученицьку загибель Л. у станиці Усть-Лабинській Кубанської обл. (нині – м. Усть-Лабинськ Краснодарського краю РФ) у лютому 1918 є помилковою: там загинув після 3-денних катувань червоноармійців священник Михайло Михайлович Лисицин (за деякими свідченнями – двоюрідний брат Л.), канонізований РПЦЗ у 1981 як новомученик.

Л. відомий передусім як один із видатних представників сформованої у КДА наприкінці XIX – на поч. XX ст. літургічної школи О. А. Дмитриєвського. Попри певні хиби в обґрунтуванні й інтерпретації, його магістерська дис., що була визнана фахівцями «капитальнейшим и интереснейшим исследованием», відзначеним «строго научным характером», досі перебуває у дослідницькому обігу.

Л. належить вагомий внесок у розвиток духовної музики та церк. співу в Росії, а також у вивчення їхньої історії. У творчому доробку Л. – 6 випусків «Исторической хрестоматии церковного пения», виданих за його редакцією (СПб., 1901–1904); опублікований у 1901 перший і найповніший систематичний каталог рос. духовної музики кін. XIX – поч. XX ст. (110 авторів, 1500 творів); цикл нарисів з історії рос. духовних піснеспівів; цикли статей, присвячені аналізу творчості тогочасних рос. духовних композиторів, діяльності хорових колективів, питань духовно-муз. цензури, становища півчих і регентів та ін.

Л. відомий також як один із провідних теоретиків і практиків Нового напрямку в рос. духовній музиці кін. XIX – поч. XX ст.

(С. І. Смоленський, О. Д. Кастальський, О. Т. Гречанинов, П. Г. Чесноков, В. С. Калининков, С. В. Панченко, М. І. Компанейський, А. К. Лядов, Г. Я. Извеков та ін.), що сформувався на ґрунті переосмислення і синтезу давньоруських церк. розпівів, народної пісенної творчості та досвіду нац. і зах. композиторських шкіл, звернення до півчих канонів, визначених церк. уставом, пошуку нових форм гармонізації та хорової «інструментовки». У працях, присвячених аналізу духовної музики Нового напрямку, визначав її гол. принципом «разнообразие в единстве и единство в разнообразии», наголошував її нац. і синтетичний характер, органічний зв'язок із надбаннями попередніх епох, поєднання архаїчних муз. прийомів із сучасними засобами гармонізації, европ. техніки композиції із різними формами церк. і народного пісенства.

Л. залишив значний композиторський доробок, представлений як авторськими хоровими творами, так і перекладеннями ужиткових піснеспівів. Попри відзначені критиками брак внутр. цілісності й стилістичної єдності муз. творів Л. («здесь и итальянщина, и немецкий хорал, и обороты народной музыкальной речи»), зумовлений, своєю чергою, браком систематичної муз. освіти, деякі з них – зокрема опус 1 «Херувимская песнь демественная», опус 2 «Пение при архиерейском служении», опус 3 «Чертог твой», опус 5 «Разбойник благоразумный», опус 11 «Ангел вопияше», опус 12 «Дева днесь», опус 13 «Покаяния отверзи ми двери», опус 20 «Хвалите имя Господне» та ін. – здобули високу оцінку колег і сучасників, досі залишаючись у репертуарах духовних хорів. Частина творів Л. (у т. ч. «Литургию Св. Иоанна Златоуста» та симфонічну поему «Серафим») нині втрачено.

Вагому частину творчого доробку Л. становлять публіцистичні праці, присвячені актуальним темам церк. і сусп. життя, у т. ч. питанням християн. етики і реліг. освіти та виховання.

Осн. тв.: Григорий Федорович Львовский как композитор // Русская музыкальная газета (СПб.). – 1895. – № 3. – Стлб. 191–198; Чайковский как духовный композитор // Там само. – 1897. – Стлб. 1199–1214; А. Аренский как духовный композитор (критический очерк) // Там само. – 1898. – № 5–6. – Стлб. 455–459; Краткий обзор новейшей духовно-музыкальной литературы // Народное образование. – 1898. – Кн. 1. – С. 151–153; Кн. 2. – С. 137–139; Кн. 3. – С. 116–122; Кн. 4. – С. 153–157; Кн. 6. – С. 134–136; Кн. 7. – С. 147–149; Кн. 8. – С. 117–124; Кн. 10. – С. 119–123; Кн. 11. – С. 133–138; 1899. – № 8. – С. 124–126; № 9. – С. 102–104; № 10. – С. 108–112; № 11. – 106–109; № 12. – С. 117–120; А. Ф. Львов. (1799–1870) : По поводу столетия со дня рождения. (25 мая 1899 г.). – СПб., 1899. – 15 с.; Обзор духовно-музыкальной литературы (110 авторов, 1500 произведений). – СПб., 1901. – 327 с.; 2-е изд. – СПб., 1902. – 327 с.; Религиозно-нравственные воззрения Л. Толстого в молодости и в старости // МО. – 1901. – № 9. – С. 217–232; Лжехристианство Толстого перед судом светской критики // Там само. – № 10. – С. 337–352; Христианское воспитание в семье и школе. – СПб., 1901. – 79 с.; Церковь и музыка : (По поводу новых течений в музыкальном искусстве). – СПб., 1902. – 25 с.; О новом направлении в русской церковной музыке. – М., 1909. – 33 с.; Летние впечатления : (Этюд). – СПб., 1910. – 23 с.; О древних и новых песнотворцах : Ист. очерк. – СПб., 1910. – 46 с.; Первоначальный славяно-русский Типикон. Историко-археологическое исследование. – СПб., 1911. – [4], XV, 387 с.; Творец абстрактных настроений : [Композитор С. В. Панченко] : [Крит. этюд]. – СПб., 1911. – 36 с.; Черты религиозного быта Тироля : впечатления путешественника. – СПб., 1912. – 27 с.; Зографский трифолгий : со статьями А. И. Соболевского, прот. М. Лисицына, прот. В. Металлова и А. В. Преображенского. – [СПб.], 1913. – 33 с.; Ответ на «Несколько поправок к книге о прот. М. Лисицына “Первоначальный славяно-русский Типикон”». СПб., 1911» (рецензия и результаты коллоквиума) профессора М. Скабаллановича. К., 1912 // ТКДА. – 1913. – № 1. – С. 104–125; Смысл жизни. – СПб., 1913. – 31 с.; Религиозное состояние современного общества и необходимость религиозного образования. – СПб., 1914. – 30 с.; Мы жили мирно... : (Исторический этюд). – Пг., 1914. – 16 с.; Ответ на «Несколько поправок к книге о прот. М. Лисицына: “Первоначальный славяно-русский Типикон”». СПб., 1911» (Рецензия и результаты коллоквиума) проф. М. Скабаллановича. К., 1912 // ТКДА. – 1913. – № 1. – С. 103–125; Современный домострой протоиерей о. В. И. Северовостоков. – Пг., [1916]. – 8 с.

Арх.: Відділ бібліотечних зібрань та істор. колекцій НБУВ. – [Нотна бібліотека хору КДА]. – Ек 1437 П. – № 2 (ДАТБ); КДА П. – № 20 (ДАТБ); КДА П. – № 21 (ДАТБ); ІР НБУВ. – Ф. 175. – № 1679; Ф. 304. – Дис. 1490; ЦДІАУК. – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3426; РГИА. – Ф. 1109. – Оп. 1. – Д. 201; РНБ. – Ф. 253. – Д. 832; Ф. 773. – Оп. 1. – Д. 439, 860.

Опубл. дж.: Разрядный список учеников Смоленского духовного училища, составленный Правлением сего училища после годичных испытаний за 1886–1887 год // Смоленские Ев. – 1887. – № 14. – Отд.

офиц. – С. 646; Список воспитанников Смоленской духовной семинарии, составленный после испытаний 1892–93 учебного года // Там само. – 1893. – № 13. – Отд. офиц. – С. 678; Извлечение из протоколов Совета Киевской духовной академии за 1896–1897 учебный год. – К., 1897. – С. 212–216, 295–296, 299–300; Лисицын М. О курсах церковного пения в текущем году в Киеве // КЕВ. – 1897. – № 20. – Ч. неофиц. – С. 907–915; Высочайшие награды // ЦВед. – 1908. – № 18–19. – С. 153; Всероссийский съезд регентов церковных хоров и деятелей на поприще церковного пения // ПрибЦВед. – 1908. – № 31. – С. 1497, 1498; Памятная книжка имп. Археологического института в С.-Петербурге. 1878–1911 гг. / сост. П. С. Яковлев. – СПб., 1911. – С. 58; Извлечение из журналов Совета Киевской духовной академии за 1910–1911 учебный год. – К., 1911. – С. 411–443, 724–726; Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1911–1912 учебный год // ТКДА. – 1913. – № 1. – С. 45; [Карабинов И. А.] Отзыв о труде протоиерея М. Лисицына «Первоначальный славяно-русский Типикон...», СПб. 1911 // Сб. отчетов о премиях и наградах, присуждаемых Имп. Академией наук : Отчеты за 1912 г. – Пг., 1916. – С. 312–368; Лебедев Вит., прот. Протоиерей М. А. Лисицын. [Некролог] // Петроградский церк. вестник. – 1918. – № 18. – С. 3; Записки петербургских Религиозно-философских собраний (1901–1903 гг.) / общ. ред. С. М. Половинкина. – М., 2005. – С. 196, 204, 516; Религиозно-философское общество в Санкт-Петербурге (Петрограде): История в материалах и документах : в 3 т. – М., 2009. – Т. 2. : 1909–1914. – С. 423, 423, 584; Т. 3 : 1914–1917. – С. 560; «Люблю Академию и всегда буду действовать во имя любви к ней...» (Письма профессора Киевской духовной академии Д. И. Богдашевского к А. А. Дмитриевскому) / вступ. ст., публ. и прим. Н. Ю. Суховой // Вестник ПСТГУ. Сер. II : История. История Русской Православной Церкви. – 2013. – Вып. 6 (55). – С. 101.

Літ.: Компанейский Н. И. Духовно-музыкальные сочинения свящ. М. Лисицына // Русская музыкальная газета. – 1903. – № 25–26. – Стлб. 614–622; Лебедев В., свящ. Священник М. А. Лисицын // Гусельки яровчаты. – 1908. – № 5. – С. 7–9; № 6. – С. 5–6; Скабалланович М. Н. Несколько поправок к книге о. прот. М. Лисицына «Первоначальный славяно-русский Типикон». СПб., 1911 // ТКДА. – 1912. – № 2. – С. 333–340; Сове Б. И. Русский Гоар и его школа // БТ. – Сб. 4. – М., 1968. – С. 66, 68, 73; Козицкий П. О. Спів і музика в Київській Академії за 300 років її існування. – К., 1971. – С. 96, 146; Артемова Е. Г. Петербургская ветвь в новом направлении: Н. И. Компанейский, М. А. Лисицын, С. В. Панченко : дис. ... канд. искусствоведения : 17.00.02. – М., 2003. – 269 с.; Вона ж. Прот. М. А. Лисицын – идеолог Нового направления духовной музыки // Вестник ПСТГУ. V : Вопросы истории и теории христианского искусства. – 2014. – Вып. 1 (13). – С. 136–148; Вона ж. Духовно-музыкальная культура Петербурга конца XIX – начала XX века: историко-стилевой аспект : дис. ... д-ра искусствоведения : 17.00.02. – М., 2015. – Т. 1. – С. 73–87, 182–194; Т. 2. – С. 3–9, 32; Бовкало А. А. Санкт-Петербургская епархия. Санкт-Петербург : Церковь Рождества Иоанна Пред-

течи при Пажеском корпусе. – Режим доступа: <http://www.petergen.com/bovkalokl/spburgpazhk.html>. – Назва з екрана; Він же. Санкт-Петербургская епархия. Санкт-Петербург : Церковь Иконы Божией Матери «Утоли моя печали» при реальном училище (приюте) принца П. Г. Ольденбургского. – Режим доступа: <http://www.petergen.com/bovkalokl/spburgruold.html>. – Назва з екрана; Він же. Церковь Св. равноапостольных и Великих Царей Константина и Елены при Павловском военном училище. – Режим доступа: <http://www.petergen.com/bovkalokl/spburgkeravl.html>. – Назва з екрана; Костюк Н., Шевчук О. Лисицын (Лісіцин) Михайло Олександрович // УМЕ. – Т. 3. – К., 2011. – С. 130–131; Руденко Л. Г. Регенти хору Київської духовної академії останньої чверті XIX – початку XX ст. та їхній внесок у збереження національної духовно-музичної спадщини // Труды КДА. – № 16. – К., 1912. – С. 221, 224, 226–228; Вона ж. Нотна бібліотека хору Київської духовної академії. – К., 2013. – С. 23, 36, 41, 42, 51, 57, 58, 60, 64, 66, 67, 160, 161, 194–196, 235, 236, 267, 277, 279; Воронцова И. В. Русское общество и Русская Церковь 1900–1920-х гг.: от нового религиозного сознания к «обновленчеству» // Русский Сборник : исследования по истории России. – Т. XIV. – М., 2013. – С. 313.

М. Л. Ткачук

ЛИСОГОРСЬКИЙ Микола Васильович [рос. Лысогорский Николай Васильевич] (25.12.1868[06.01.1869]–1919), випускник КДА – історик Церкви, педагог.

Нар. у с. Біломісній Двійні Тамбовського пов. та губ. (нині – р-ну та обл. РФ) у сім'ї священика. Навчався у 1-му Тамбовському ДУ (1880–85) і Тамбовській ДС (1885–91). Закінчив КДА (1891–95) зі ступ. канд. богослов'я (ухвалу академ. Ради від 13.06.1895 затверджено митрополитом Київським і Галицьким Йоаникієм (Рудневим) 11.07.1895), отримавши право на здобуття ступ. магістра на підставі захисту друкованої дис. без додаткових іспитів. Канд. твір Л., оцінений Радою КДА на підставі відгуків доц. С. Т. Голубєва і проф. О. В. Розова як «весьма хороший», присвятив темі: «Московский митрополит Платон как противораскольнический деятель».

Наказом обер-прокурора Св. Синоду від 26.10.1896 призначений викладачем гомілетики, літургії і практичного керівництва для пастирів Астраханської ДС, де згодом викладав також євр. мову (з 24.09.1898) та